

Transrodne žene u zatvoru

Dr Zorica Mršević¹

Apstrakt. Predmet rada su transrodne žene u muškim zatvorima gde su smeštene na osnovu svojih ličnih dokumenata u kojima su označene kao muškarci, a u kojima postoji mogućnost izloženosti nasilju i seksualnoj zloupotrebi. Očita razlika između njihove ženske spoljašnjosti i ličnih identifikacionih dokumenata po kojima su transrodne žene još uvek zvanično muškarci, zahteva traženje specifičnih rešenja njihovog tretmana. Cilj rada je da prezentira i argumentuje komparativnopravne modele dobrih praksi, kao odgovore na bazična pitanja smeštaja transrodnih žena (prema anatomskom ili željenom polu), njihove zaštite od nasilja, odgovor na potrebe transrodnih žena da nastave sa hormonalnim tretmanom započetim pre početka izdržavanja zatvorske kazne, kao i na njihovo apliciranje za započinjanje procesa hormonalno operativnog prilagođavanja pola za vreme izdržavanja zatvorske kazne. Osnovne teme obuhvataju različita rešenja zaštite ljudskih prava i dostojanstva te specifične zatvorske populacije, kao što su posebna odeljenja za njihov zaštićeni smeštaj ili zaštitni, nediskriminišući tretmani u opštoj zatvoreničkoj populaciji.

Ključne reči: trans žene u zatvoru, seksualno nasilje, ljudska prava transrodnih žena, posebna odeljenja, zaštitni tretmani, Rajkers Ajlend, Solićijano

1.Uvod

Termin transrodne osobe² obuhvata osobe širokog spektra ponašanja, izgleda i iskustava, i označava ljude koji žive u suprotnosti sa tradicionalno prihvaćenim rodnim normama i koji se suočavaju sa represivnom rodnom binarnošću zbog koje njihova rodna prezentacija (spoljašnjost, ponašanje) iritira, čak ljuti druge ljude. Često se koristi kao i termin kvir (*queer*) da ukazuju na različite osobe koje se rodno ne konformiraju: krosdresere, drag kraljeve i kraljice, rodno kvir, transeksualne, FTM (female to male, odnosno žene u tranziciji u muškarce), MTF (male to female, odnosno muškarci u tranziciji u žene), itd. Transrodne žene u zatvoru, tema kojom se bavi ovaj tekst, upućuje na postojanje mogućnosti visoke

---

¹ Dr Zorica Mršević je naučna savetnica u Institutu društvenih nauka, Beograd. zmrsevic@idn.org.rs

²Pojam "transseksualizam" Svetska zdravstvena organizacija (World Health Organisation) definiše u svojoj Međunarodnoj klasifikaciji bolesti (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (Tenth Revision), ICD 10), kao "želju da se živi i da se bude prihvaćen kao osoba suprotne polne pripadnosti, što je obično praćeno osećajem nelagode i neprilagođenosti svom anatomskom polu, i željom da se uz pomoć operacije i hormonalnog tretmana postigne što je veća telesna podudarnost sa željenim polom". Pojmovi transrodni i transeksualni mogu da budu isključivi, ograničavajući i često nude jednostavan način da se izbegne dublja analiza i kritika, što je posebno prisutno kada se odnose na identitet. Ali oni mogu biti i korisni kao polazno mesto, a ponekad čak i katalizatori, saznajni alat.

izloženosti nasilju i seksualnoj zlopotrebi te grupacije u uslovima zatvora za muškarce u kojima one izdržavaju zatvorske kazne na osnovu svojih dokumenata jer su u njima označeni kao muškarci.³ Biti “žena među muškarcima” podrazumeva niži društveni status u zatvorskoj ustanovi za muškarce, u kojoj vlada hipermaskulina kultura koja takve “žene” čini izloženim stalnom ponižavanju, uvek u marginalizovanijoj poziciji u odnosu na druge osuđenike. Njih muški osuđenici nazivaju “namontiranim” ženama, dok one za sebe ističu da nisu “biološkinje”, odnosno, da nisu cisžene,⁴ pošto nisu rođene kao žene. Njihovo prilagođavanje zatvorskim uslovima se ogleda u prihvatanju muške dominacije, heteronormativnosti, klasnih i rasnih predrasuda koje široko dominiraju u muškoj zatvorskoj populaciji, kao i svakodnevno prihvatanje različitih nejednakosti u kontekstu u kome se nalaze.

Transrodne žene su očigledno smeštene u “pogrešan zatvor”, odnosno tamo gde postoji velika verovatnoća da će iskusiti seksualno nasilje, upravo zbog svojih muških genitalija. Viktimizirane su i zbog svojih, seksualno atraktivnih ženskih karakteristika, ali zato što ni faktički ne mogu da se odupru nasilju kao tipično muškom sredstvu sile protiv žena. (Janness, Fenstermaker, 2014: 39) Zatvorsko osoblje i drugi osuđenici imaju zajedničko viđenje transrodnih osuđenika kao osoba koji su po njima neuspeli/neostvareni muškarci (Janness, Fenstermaker, 2014:32), viđene su i kao muške “izdajice”, “bedni (nikakvi) muškarci” koji su se odrekli svoje muškosti. Zbog toga što nisu u saglasnosti sa diktatima ekstremno heteronormativnog i hipermaskulinog zatvorskog ambijenta i zatvorsko osoblje percipira transrodne osuđenike kao potencijalne izvore unutarzatvorskih problema i nereda. Osim seksualnog nasilja, one su daleko više od drugih osuđenika izložene i raznim drugim oblicima seksualnog zlostavljanja, bilo da se one dešavaju protiv njihove volje, bilo da su navodno dobrovoljno izabrane ali stvarno preduzete jedino u nameri da se na taj način spasu

---

³ Iako kategorija transrodnih osoba obuhvata i transmuškarce, dakle osobe u tranziciji u muškarce a rođene kao žene, zatvorska problematika trans osuđenih lica na izdržavanju zatvorske kazne obuhvata skoro stoprocentno transžene. Problemi sa kojima se suočavaju transmuškarci gotovo da ne postoji u konsultovaoj literaturi.

⁴ Cisrodne osobe pripadaju muškom ili ženskom rodu, koji odgovara biološkom muškom ili ženskom polu, njihov identitet se podudara sa njihovom anatomskom, telesnom, biološkom pripadnošću.

drugih, težih neželjenih opasnosti u zatvoru. Naime, neki transrodni osuđenici govore o prostituisanju ili “zaštitnom sparivanju”, praksi koja obuhvata “dobrovoljne” seksualne odnose sa jednim osuđenikom da bi se na taj način izbeglo nasilje od strane mnogih drugih. Zatvorska prostitucija i zaštitno sparivanje su vidovi seksualnog zlostavljanja od strane drugog osuđenika sa kojima je transrodni osuđenik često vrlo blizak, ali koje se ne vrši uz pomoć fizičke prisile. To zlostavljanje obično prođe neprimećeno od strane zatvorskih vlasti jer ih ni žrtve ni svedoci najčešće ne prijavljuju. (Janness, Fenstermaker, 2014: 43)

Očita razlika između njihove ženske spoljašnjosti (koja odražava njihov unutrašnji osećaj identiteta) i ličnih identifikacionih dokumenata po kojima su transrodne žene još uvek zvanično muškarci, zahteva traženje odgovora na neka od važnih pitanja, npr. gde transrodne žene treba da budu smeštene, u zatvor za žene ili za muškarce, da li mogu da zahtevaju hormonalno operativni postupak rodnog prilagođavanja („promenu pola“) za vreme izdržavanja zatvorske kazne, kako obezbediti nužnost kontinuiteta hormonskog tretmana i za vreme izdržavanja zatvorske kazne i sl.

Pri tome, smeštaj transrodnih osoba na izdržavanju zatvorske kazne je u stvari tek jedan, početni elemenat kompleksne situacije u kojoj se one nalaze u zatvorskim ustanovama. Pored smeštaja tu je i pitanje zatvorskog tretmana u koji ulaze način vršenja ličnog pretresa, posedovanje i upotreba specifičnih predmeta, zatvorska odeća, i specifična zdravstvena zaštita, pre, za vreme i posle hormonalno operativne tranzicije. Smeštaj, zatvorski tretman i medicinski tretmani su tri kompleksna, međusobno isprepletana procesa u kojima se usaglašavaju potrebe transrodnih osuđenika sa zatvorskim pravilima, zatvorskim bezbednosnim zahtevima, ali i sa pravima i potrebama ostalih osuđenika. Komparativnopravna analiza situacije u nekim zemljama otkriva moguće načine rešavanja tih problema, ali otkriva i eksperimentalnu prirodu tih rešenja koja ne retko vodi u njihov neuspeh i napuštanje (npr. projekt Empoli u Italiji).

2. Položaj transrodnih žena u muškim zatvorima

Uslovi lišenosti slobode u pritvorima i zatvorima, ne samo što mogu da budu traumatični za transrodne osobe, već su to često opasna mesta sa ugrožavajućim situacijama i odnosima, posebno za transrodne osobe i one koje se rodno ne konformiraju (čiji pol i rod nisu u saglasnosti) (D.Tourjee, 2015). Transrodni osuđenici navode da su diskriminirani ne samo od drugih osuđenika, već i od strane zatvorskog osoblja koje ne prihvata njihov životni stil, ne razume njihove zdravstvene i druge potrebe, tretira ih s otvorenim prezirom, izlaže otvorenoj, javnoj poruzi, nastoji na njihovoj detranziciji (Jenness, S. Fenstermaker, "Forty Years after, 2016:14-29). Transrodni osuđenici dele stigmatizovani prostor unutar zatvorskih institucija zajedno sa ostalim "društveno nepoželjnim", kao što su razni tipovi seksualnih prestupnika, npr. pedofili, zlostavljači dece, silovatelji, osuđenici sa mentalnim teškoćama i zatvorski cinkaroši. Najčešće se pretpostavlja da su transrodne žene homoseksualci, pa su kao takvi, prezreni i od strane ostalih osuđenika i od zatvorskog osoblja. Ovo je poznato zatvorskim upravama, koji zbog toga kao najčešću meru bezbednosti trans osoba primenjuju njihovu izolaciju i odvojenost od drugih osuđenika (Prisons and criminal justice). Zbog toga su mnoge transrodne osobe smeštene u samice ili neke slične izdvojene režime izdržavanja zatvorske kazne mesecima ili čak godinama, samo zbog svoje transrodnosti. Nivo nasilja prema transrodnim osuđenima u nekim zemljama je takav da neki autori pribegavaju upotrebi termina "rat", npr. u analizi "Stogodišnji rat: etiologija i status silovanja transrodnih žena u muškim zatvorima" (Stohr, 2015:120) što je rečit naslov izveštaja u kome se analiziraju uslovi u kojima posebno transrodne žene u muškom zatvoru, izdržavaju zatvorske kazne. Oni su opterećeni mnogim teškoćama, pogrešnim merama, neznanjem i zloupotrebama. Zbog istorijske rigidnosti u pogledu svih rodnih pitanja i osnovnog nedostatka brige za one koji su zbog svog rodnog identiteta na društvenim marginama,

transrodne žene provode svoju egzistenciju u ambijentu koji mora konačno da se sagleda kao mesto visokog rizika od oni neprekidne izloženosti preziru, napadima, maltretmanu i silovanju.

3. Zatvorska iskustva transrodnih žena (Peek, 2004:5-38)

Osobe koje se rodno ne konformiraju su stalno među najugroženijim članovima LGBT zajednica - među onima za koje postoji najveća verovatnoća da će ih tući, silovati i ubijati, među onima za koje je najverovatnije da će biti kriminalizovani i označeni kao devijantni, među onima za koje postoji najveća verovatnoća da će završiti u psihijatrijskim bolnicama i zatvorima, među onima kojima najčešće uskraćuju stanovanje, zapošljavanje i zdravstvenu zaštitu, među onima koje u mladosti najčešće odbacuju i maltretiraju, među onima za koje postoji najveća verovatnoća da će im oduzeti sopstvenu decu (Minter, 2013:727) Lišenje slobode transrodnih osoba predstavlja primer kako rodna identitetska prinuda dodatno marginalizuje ljude, koji su već dovoljno marginalizovani: siromašne ljude, imigrante, ljude drugih rasa i boja kože, ljude koji nemaju pristup zdravstvu i obrazovanju, ljudi koji jednostavno "ne prolaze" (Hunt Jerome and Moodie-Mills Aisha C., 2012:29).

Pošto njihov javno vidljivi rodni identitet kojim se deklarišu ne odgovara njihovim genitalijama koje su imali (ili nisu imali, jer su im operativno uklonjene), njihov sukob sa zakonom ima za konkretnu posledicu ne samo da ih šalju u "pogrešan" zatvor, već i kada su u zatvoru da će biti podvrgnut raznim tretmanima koji se mogu jedino opisati kao mučenje: prinudna detranzicija, uskraćivanje hormona koje su pre zatvora uzimali, uskraćivanje medicinske nege, zatvaranje u samice, silovanja i druge vrste zlostavljanja od strane drugih osuđenika ali ne retko i od zatvorskog osoblja (Landstreicher, 2012:20). Okrutno i neobično kažnjavanje prema transosuđennicima je i brutalno i ogromno. Teško je shvatiti kako se stavljanje nekoga u samicu na godinu dana, ili čak više godina, ni zbog čega drugog nego što

su transrodni, uklapa u pogled na svet koji priznaje proporcionalnost između krivičnog dela-adekvatna kazna. Teško je shvatiti da se izbor između silovanja ili samice može opravdati, i kako.

Ešli, Linda, Ana, Jolanda i Ofelija su transrodne žena zatvorene u muškim zatvorima u SAD. Kao i mnogi drugi transrodni ljudi, u zatvoru su zbog "krivičnih dela opstanka", nezakonitog seksualnog rada, a neke su olako proglašene krivim za kršenje zakona, usled transfobije šireg društva, ali i policije i sudija (Landstreicher, 2012:21). Linda je zbog svoje transrodnosti teško dolazila do posla jer je po sopstvenim rečima, "previše feminina za rad na građevini ili naftnim poljima, previše maskulina da radi kao prostitutka", nije mogla da bude primljena čak ni u skloništu za beskućnike u kojima nema mogućnost smeštaja ljudi koji nisu ni žene ni muškarci, bila je osuđena na sedam godina zatvora zbog krađe da bi preživela. Jolanda, koja je radila na ulici od svoje desete godine, u muškom pritvoru je provela godinu i po dana dok čekala na suđenje za delo kvalifikovano kao napad na policajca i pokušaja bekstva, a u stvari zbog odbrane od napadača koji joj je rekao da je ona samo još jedan "trandža" koji će uskoro biti mrtav. U pritvoru joj nije omogućeno da nastavi sa hormonskom terapijom koj je redovno uzimala na slobodi. "Kada su mi uskratili estrogen kao da sam mogla da pocepam vrh svoje glave i jednostavno izađem iz svoje kože." Ofelija, izdržava zatvorsku kaznu od 67 godina zbog pokušaja da opljačka banku da bi platila za operaciji rodnog prilagođavanja. Njihova iskustva su objavljivana, po njima se snimaju dokumentarni filmovi i video spotovi (Ellis S. J., McNeil J., & Bailey L., 2014:355). Ana (izdržava četiri i po godine u muškom zatvoru). Opisuje svoje iskustvo boravka u samici. "Sedela sam tamo skoro godinu dana 24 sata zatvorena, to je jedna soba, samo gola soba, nemaš ništa unutra, tamo nema ništa osim krevala i prozora koji ne može da se otvori, tako da se ne može ni udahnuti, osećate se kao životinja... vas svi mogu vidjeti, to je zabava za njih da vide tu neku

osobu kako polako ludi u toj sobi... svi koji su prolazili svi su smejali, svi su se hahaha, lepo zabavljali, pogledjte pederčinu, pogledajte homića." (Carmignani, 2012:4)

4. Modeli zatvorskih tretmana različitih kategorija transrodnih žena

Postupanje sa transrodnim osuđenim licima na izdržavanju zatvorske kazne zahteva detaljnu regulativu specifičnih situacija koje se razlikuju od sličnih u kojima se nalaze ostala lica na izdržavanju zatvorske kazne. Primarni (ali minimalni i početni) cilj je njihova zaštita od raznih vidova nasilja i diskriminacije, kao i očuvanje njihovog ljudskog dostojanstva, kao i stvaranje takvih zatvorskih uslova u kojima će biti moguća zaštita prava na njihov autentični rodni identitet.

Potrebno je pre svega razlikovati dve kategorije transrodnih osuđenika, od kojih jednu čine oni koji su završili operativni proces prilagođavanja roda (tzv. promene pola), a drugu čine oni koje čekaju na operaciju, odnosno koji su različitim fazama hormonske terapije. Dok kod prve kategorije uglavnom nema dileme da u penološkom smislu budu tretirani u skladu sa stečenim polom, pogotovo u državama gde taj proces tranzicije prati i promena dokumenata,⁵ veliki problem svuda predstavlja izrazito mnogobrojna kategorija onih čiji se rodni identitet razlikuje od njihove još uvek potpuno drugačije anatomije, koji su u toku procesa tranzicije, onih koji dakle, "imaju sve što imaju muškarci" a po svojoj spoljašnosti i rodnom identitetu su žene.

Do sada postojeća rešenja smeštaja i tretmana transrodnih osuđenika lišenih slobode onih koji nisu prošli proces operativnog rodnog prilagođavanja mogu se uglavnom grupisati u tri grupe: 1. Mogućnost smeštanja transrodnih žena u ženske zatvore postoji, ali je još uvek izuzetno redak eksperiment, primenjivan samo u nekim lokalnim zatvorima Vašington Distrikta i u retkim primerima škotskih zatvora po odluci posebnog panela stručnjaka koji se

---

⁵ Osobe koje su prošle hormonalno operativnu tranziciju, u situacijama lišenja slobode u Škotskoj i Engleskoj uglavnom su smešteni u skladu sa svojim novostečenim rodnim identitetom, bez obzira da li njihova lična dokumenta sadrže promenu ili ne.

naziva konferencija slučajeva. 2. Prakse organizovanja posebnih zatvorskih ustanova za transrodne osuđeničke, poznatih kao GBT čaure. 3) Različiti fleksibilni pristupi u opštim zatvorskim ustanovama prilikom klasifikacije, koji se sastoje u odvajanju, zaštiti i specifičnom tretmanu transrodnih osuđenika u skladu sa njihovim rodnim identitetom različitim od njihove anatomije. U okvirima drugog i trećeg tipa tretmana, može da postoji mogućnost hormonalno opeativnog rodnog prilagođavanja, kao npr. u Kaliforniji, Škotskoj, Kanadi, u pojedinim slučajevima u Španiji i Nemačkoj.

5. Posebna zatvorska odeljenja za transrodne osuđeničke – GBT čaure

Zatvorske smeštajne politike se u načelu svuda baziraju na zvaničnoj rodnoj pripadnosti sa svim posledicama koje doživljavaju “žene u muškom zatvoru”, a iznalaženje idealne alternative ovom najgorem scenariju je komplikovano, i često se sastoji samo od eksperimenata različite uspešnosti. Veoma je teško i inače zaštititi bilo koga u zatvorskom okruženju, a još teže zaštititi nekoga ko se doživljava kao iritativno drugačiji. Transrodne žene svojom pojavom iritiraju mnogo toga i kod osoblja i kod drugih osuđenika.

Jedna opcija za smeštaj transrodnih žena (i gejeva) na izdržavanju zatvorske kazne je poznata pod nazivom “GBT čaure” (GBT pods), što predstavlja posebna odeljenja, poznata i kao “krilo za gejeve”, “queerentine”, “gay tank,” “queen tank,” ili “softie tank”. koja su vrlo hvaljeni u medijima Los Anđelesa kao penitencijarno rešenje sa velikim potencijalom povećane bezbednosti i zaštite od nasilja (Hess, 2015). Uskoro se posle prvog entuzijazma pokazalo da i tamo ima nasilja u gotovo istoj meri kao i u drugim tipovima zatvora, i da je bezbednost u tim odeljenjima ništa manje problematična no u bilo kome drugom delu zatvora. U dodatku, pokazalo se da su mnogi muški osuđenici spremni, ne samo da na silu prodru u te GBTčaure ukoliko su fizički u okvirima istih zatvorskih ustanova, već i da sami (neverovatno, ali istinito!) odglume gejeve da bi se dočepali privilegije da se nađu među

transženama, pa je postalo relevantno čak i raspitivanje zatvorskih vlasti u gej barovima o nečijoj stvarnoj gej reputaciji i prošlosti. A zatvorsko osoblje je i dalje nastavilo da zlostavlja transrodne žene i gejeve, i tako da seGBT čaura pokazala kao samo jedan geto, zatvor unutar zatvora, koji ne garantuje nikome bezbednost i zaštitu od nasilja, već predstavlja meru izolacije i segregacije.

Ipak, ako se u takav objekat smesti dovoljan broj gej i transrodnih osuđenika to postaje krilo u kome se možda manje oseća izolacija i getoizacija. Opravdanje zatvorskih vlasti da ne mogu da spreče napadače da se prokrijumčare uGBT krilo, zapravo ne deluje ubedljivo, jer je opšte poznato da je najveća pretnja ljudima u ovim posebnim jedinicama uvek zatvorsko osoblje, a ne drugi osuđenici. Zato su kvalitetna selekcija i dodatni treninzi za zatvorsko osoblje neophodni za njihovo navikavanje na tipičnu kulturu gej i trans zajednica i poštovanje njihovog dostojanstva.⁶ Dok je većina transrodnih žena kada su u pritvoru, zatvoru i imigracionim centrima, smeštena sa muškarcima, neke ustanove ipak menjaju svoje smeštajne politike, kao npr. Rajkers Ajlend u Njujorku koji je ponovo otvorio posebnu jedinicu za transeksualne žene koja je postojala ranije, ali je bila zatvorena iz bezbednosnih razloga 2005 godine (Mathias, 2014/2016)). Otvaranje posebnog odeljenja za transrodne osuđenike u njujorškom zatvoru Rajkers Ajlend, (Humm, 2016) najavljeno je za otvaranje sredinom novembra 2015. predstavlja jednu od mnoštva reformi za smanjenje nasilja u tom problematičnom zatvoru. Zato je važan novi pokušaj drugog po veličini zatvora u SAD u (Mathias, 2016) da ponovo otvori jedinicu za transrodne žene, u istorijskom nastojanju da se one zaštite od nasilja, silovanja i maltretiranja. Naime, njujorško Odeljenje za korekcije je navelo da će nova zatvorska jedinica u zatvoru Rajkers Ajlend biti objekat sa početnim kapacitetom od 30 kreveta, za koji se smatra da će biti u svakom trenutku dovoljan za

---

⁶ Ali ostaje činjenica da su ove jedinice izdvojene iz opšte zatvorske populacije i da mogu postati mesta za diskriminaciju, jer su osuđena lica u timGBT čaurama stigmatizovana kao "nenormalni", izolovani su od ostale, nenasilne zatvorske populacije, imaju ograničen pristup (ili ga nemaju uopšte) programima, radnim aktivnostima i drugim zatvorskim resursima koje su dostupne drugima osuđenicima.

postojeći broj transrodnih žena u Rajkers. Zato što nisu svi osuđenici isti, ideja je otvaranje specijalizovanih jedinica namenjenih za specifične osuđeničke grupe. Pre otvaranja tog posebno odeljenja, transrodne žene u zatvoru Rajkers su ili smeštene sa muškarcima u opštoj populaciji - gde se suočavaju nesrazmerno velikom stopom nasilja, silovanja i zlostavljanja i od strane osoblja i drugih zatvorenika - ili idu u zaštitni nadzor, što je u suštini samica u kojoj su zaključani same u ćeliji 23 sata dnevno. Nova zatvorska jedinica je razvijena uz konsultacije sa nekoliko grupa za zastupanje prava transrodnih osoba (The Sylvia Rivera Law Project), koje su u svojim izveštajima navodile postojanje snažno izražene "kultura nasilja" unutar npr. objekata za adolescentne osuđeničke.⁷

Ovo odeljenje je konkretno namenjeno transrodnim ženama, (muškarcima koji tranzitiraju u žene), i to onima koji nisu prošli genitalnu operaciju. Osuđenici su smešteni u toj jedinici dobrovoljno. Prethodna politika je bila da se takvi transrodni osuđenici smeštaju u muški zatvor bez mogućnosti izbora. Tek je u januaru 2016. ovo odeljenje počelo stvarno sa radom kada je prvi transrodni osuđenik tamo smešten 15. januara 2016. Inače, svaki takav osuđenik koji se opredeli kao transrodna osoba može aplicirati da bude tamo smešten.

Pretpostavka da sve transžene žele da budu smeštene na osnovu svog rodnog identiteta, ipak nije potpuno tačna. Naime, kada zatvorske vlasti pitaju transrodna osuđena lica šta misle o posebnim zatvorskim jedinicama, oko jedne polovine njih izjavljuje da bi želele da budu tamo smeštene, ali isto tako druga polovina smatra da bi radije ostali smešteni sa muškarcima. Kada je u pitanju bezbednost transrodnih ljudi u zatvorima, oni sami često najbolje znaju gde su najbezbedniji. Mnoge transrodne žene su provele svoje živote u sistemu kaznenopopravnih ustanova, bilo kao maloletnice u popravnim domovima, bilo u skloništima za beskućnike, zatvorima i pritvorima i osećaju se udobnije u muškim odeljenjima na koje su navikle, jer su oduvek bili tamo: zlo koje poznaju celog svog života bolje je od onog koje ne

---

⁷ Projekat Silvia Rivera je fokusiran primarno na smeštanje transrodnih žena izvan zatvora.

poznaju. A neki žele da ostanu jednostavno tamo gde su se izborile za mesto za sebe, a ne da idu u novo odeljenje gde im takva borba tek predstoji (Humm, 2016).

Inače, osuđenicima u toj jedinici Rajkers Ajlenda treba da bude omogućeno da pohađaju iste programe kao drugi osuđenici i da koriste zatvorske resurse kao npr. pravne biblioteke, ali je njihov pristup raznim programima ipak ograničen iz raznih razloga logističke prirode, uključujući transportne probleme predavačkog osoblja zbog udaljenosti te jedinice od glavnog kompleksa Rajkersa. Da ni GBT čaure nisu idealno rešenje ukazuje i iskustvo dva transrodna osuđenika koji navode da su samo u međuvremenu od najave otvaranja tog odeljenja u novembru 2015. do njegovog puštanja u rad u januaru 2016, bili maltretirani od strane osoblja i seksualno zlostavljani od strane drugih zatvorenika.⁸

6. Odeljenje D okružnog zatvora Solićijano

Solićijano (Dias, Ciuffoletti, 2014:209-249) je jedan od više italijanskih zatvora u kojima je neformalno, a ne na osnovu zakona, uspostavljen režim zatvorskog smeštaja lica uslovno okarakterisanih kao pripadnici trećeg roda (*tertium genus*⁹). Specifičnost italijanskog iskustva je veliki broj transrodnih osuđenika koji su smeštani u tzv. zaštićeni režim u zatvorima Alba, Belluno, Bergamo, Bollate, Firenze Sollicciano, Milano S. Vittore, Napoli, Poggioreale, Rimini, Roma, and Rebibbia NC, gde je smešteno ukupno oko 80 transrodnih osuđenika od oktobra 2009. godine.¹⁰ U italijanskim zatvorima danas transrodna lica klasifikuju shodno

---

⁸ Diamond Spradlei, 28, transrodna žena osuđenik sada je smeštena u Menhetn zatvorskom kompleksu, navela je da je krajem novembra bila silovana u Rajkersu od strane drugog osuđenika. Iako je prijavila napad silovatelj se vratio nazad i ponovo je napao, pa je tek tada, doktor iz Rajkersa shvatio slučaj ozbiljno i ona je premeštena u Menhetn zatvor. Problemi su se nastavili i tamo, osoblje joj se ne obraća kao ženi, maltretira je na razne načine, naređeno joj je da ukloniti svoju dugu talasastu kosu, tako da ona žali što je prijavila napad. Sekuoia Honeicutt, 19, je drugi osuđenik u novoj alternativi, bio je u Rajkersa od 19. do 31. decembra i navodi da je tamo bilo baš strašno, osoblje se prema njoj ponašalo bez imalo poštovanja. Redovna praksa je bilo javno trljanje obraza da bi utvrdili da joj raste brada uz javnu objavu da je “prema tome muškarac i da će uvek biti muškarac” što je bilo veoma ponižavajuće. Pritom joj je često bila uskraćena mogućnost da se brije i po četiri do pet dana, iako je trebalo da to radi svaki dan.

⁹ *Tertium genus* (treći rod, prim. prev.) je latinski izraz koji ukazuje na treći pravac između dve utvrđene realnosti.

¹⁰ Iako noviji podaci nisu dostupni, taj broj sigurno nije manji, zapravo, vrlo je verovatno da se povećava, imajući u vidu da se radi u većini slučajeva od transrodnim migrantima. Kako se migratorni procesi samo

odgovoru na pitanje da li su bili "hirugizovani" ("surgerized"), pa su one osobe koje su prošle operaciju rodnog prilagođavanja u svrhu pravnog priznanja svog rodnog identiteta, dodeljena ženskim odeljenjima, dok su ona lica koja nisu imala operaciju rodnog prilagođavanja smeštena u posebna odeljenja namenjena transženama.

Rešenje smeštaja neoperisanih transžena je putem posebnih zaštitnih nadzornih jedinica (član 32. Ukaza Predsednika Republike 230/200) ali i dalje smeštenih u okviru muških krila.¹¹ Ova procedura je ozvaničena putem Odeljenskog memoranduma (Protokol br. 500422) iz 2001. godine nazvanim "Takozvana 'zaštićena' odeljenja – kriterijumi za smeštaj osuđenih lica na izdržavanju zatvorske kazne", u kom se navodilo da su zaštitna odeljenja "ustanovljena kako bi se izašlo u susret potrebi zaštite posebnih kategorija osuđenih lica na izdržavanju zatvorske kazne usled objektivnih razloga, iako su oni ponekad zasnovani na subjektivnim karakteristikama tih lica (na primer, na transeksualnosti)".

Praksa "Odeljenja D" Okružnog zatvora Soliđijano (Sollicciano) u Firenci¹² smatra se reprezentativnim neformalnim sistemom zatvorskog smeštaja i služi kao evropski i italijanski primer mogućeg rešenja problema putem strategije "izbegavanja rizika". Topografiju zatvora Soliđijano karakterišu dva makro-područja: odeljenje za muškarce i odeljenje žene, pri čemu ovo drugo uključuje i izdvojeno odeljenje, Odeljenje D, koje se koristi za smeštaj transrodnih osuđenika. To je tipičan sličaj rešenja u praksi, uprkos nedostatka relevantne pravne regulative.

Sve je počelo od kraja 2005. godine, kada je nakon reorganizacije same ustanove, uveden novi pristup koji je doveo u pitanje automatizam smeštaja na osnovu muških genitalija, ali čuvajući pritom koncept unutrašnjeg odvajanja žena i muškaraca. Odabrani prostor je lociran u ženskom odeljenju, iznad jedinice gde su smeštena osuđena lica na

---

intenziviraju, vrovatno raste i broj transrodnih osoba koje migriraju, pa samim tim i onih od njih koji dlaze u sukobsa zakonom.

¹¹ Govorimo o muškim odeljenjima zato što je pitanje smeštaja u zatvor transrodnih osoba na izdržavanju zatvorske kazne bilo (i još uvek jeste) okarakterisano prevalencom transrodnih osuđenih lica na izdržavanju zatvorske kazne koja su u procesu tranzicije iz muškog u ženski rod.

¹² Odeljenje D: Smeštaj u zatvor trećeg roda (a Tertium Genus of Incarceration)

izdržavanju zatvorske kazne sa lakšim mentalnim oboljenjima. Samo odeljenje je odvojeno od ženskog dela, koji zauzima čitavo krilo. Od početka ovaj prostor nije mogao da funkcioniše autonomno. Kao posledica toga, postoje značajni propusti i strukturalni nedostaci, a najpre odsustvo prostora namenjenog socijalizaciji, kao i službenih prostorija posebno namenjenih za susrete sa advokatima i drugim profesionalnim osobama poput socijalnih i zdravstvenih radnika, tako da se ta struktura pokazala kao najproblematičniji aspekt života transrodnih lica u zatvoru.

Promena iz muškog u žensko odeljenje dovelo je do teorijske i praktične promene načina postupanja i tretmana tih lica u zatvoru Soliđijano. Promena je, pre svega, motivisana željom da se stvori prostor odvojen od muškog odeljenja, kako bi se smanjio rizik od 'promiskuiteta', i da bude što autonomniji i što je moguće nezavisniji od uprave ženskog odeljenja, što svedoči izbor službenih lica dodeljenih tom odeljenju. Kao i u drugim slučajevima, upravljanje Odeljenjem D je bilo regulisano praksom i traženjem kompromisnog rešenja između zahteva bezbednosti, podnetih pritužbi i administrativne dinamike tretmana osuđenika, u situaciji nepostojanja pravnih referenci koji bi zvanično definisali smeštaj *trećeg roda (tertium genus)* u zatvor. Trenutno među službenim osobama u Odeljenju D preovlađuju muškarci unutar strukture zadužene za bezbednost, a žene u administraciji.¹³

Nedostatak pravne regulative kriterijuma koji bi odlučili ko jeste a ko nije transrodna osoba, i nedostatak smernica i jasnijih procedura koje regulišu smeštaj transrodnih osuđenika u Odeljenje D, pogoršavaju konflikte identiteta unutar samog odeljenja. Tako postoje slučajevi samoproglšenih transrodnih osoba koje nisu dodeljene Odeljenju D usled nedostatka primarnih spoljašnjih znakova transrodnosti na način kako ih shvata Registraciona zatvorska služba. U dodatku, uočena je praksa da transrodna lica u tranziciji iz ženskog u muški rod nisu bila smeštana u Odeljenje D, čak i kada su spoljašnji znaci ukazivali da je

---

¹³ U leto 2014.

dominantno prisutan muški rodni identitet. Dolazilo je i do drugih problema, a transrodni osuđenici su se stalno žalili da je odeća distribuirana u Odeljenje D za "muškarce", sredstva za ličnu higijenu su neadekvatna i neznatna, frizerske usluge uglavnom nedostupne, dok osoblje Odeljenja D u semantičkom i lingvističkom smislu koristi kategorije muškog roda.

Povrh tih problema, Odeljenje D se suočilo sa pretrpanošću, koja je trebalo da bude privremena, ali je postala stalna nakon što je ukinut projekat Empoli. Prenaseljenost je dovela do bezbednosnih problema a oni do prekida prakse povremenih zajedničkih aktivnosti transrodnih osuđenika i osuđenih žena.¹⁴ Problem odnosa sa osuđenim ženama je taj što one suštinski ne prihvataju transrodne žene. Problemi odnosa sa muškim osuđenicima je seks, nasilje, razne iznude i zloupotrebe. A sama praksa Soliđijana je dezavuisala hipotetičku opciju "mešovitog zatvora" koja je već u samom svom začetku prekinuta. Ostala je činjenica da ni sami transrodni osuđenici nemaju jednoglasan stav u pogledu za njih najpoželjnijeg zatvorskog smeštaja i tretmana. Oni poseban zatvor ne žele zbog getoizacije, jer izdvajanje znači svrstavanje u kategoriju nenormalnih, ali i zbog stalnog trvenja, rivalstva i zavisti unutar transrodne zajednice (tipično za unutrašnju dinamiku svih marginalizovanih grupa), plaši ih hipotetičko zatvaranje u te limitirane okvire zatvorene zajednice bez "drugih", što bi pogoršalo interpersonalne konflikte i tenzije u zajednici. Ideja centralizovanog "okupljanja" svih transrodnih osuđenih lica na izdržavanju zatvorske kazne u Italiji u jednu ustanovu se, jednom rečju, doživljava kao alarmantna.

7. Zaključak

Nepostojanje u Srbiji zakonske regulative promene rodnog statusa u ličnim dokumentima transrodnih lica koja su prošla hormonsko operativni proces rodnog prilagođavanja, onemogućuje njihovo smeštanje u ustanove za lica njihove novostečene rodne pripadnosti,

---

¹⁴ U zatvoru Rebibija takođe postoji odeljenje za transrodne osuđenike, uprava zabranjuje sve oblike kontakta sa muškarcima i ženama, ali je obrazovna nastava je organizovana zajedno sa muškarcima.

uprkos postojanja potpuno izmenjene anatomije, celokupnog fizičkog izgleda i u skladu sa tim, promenjenog vođenja života u novostečenim rodnim ulogama i rodnim odnosima. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija naime, predviđa da osuđena muška i ženska lica izdržavaju kaznu odvojeno, čl. 46. st. 3. Time se omogućuje smeštaj transrodnih osoba u zatvorske ustanove njihovog biološkog a ne željenog pola, a onemogućuje izuzetak ili odstupanje od tog pravila u pogledu kako onih koji jesu tako i onih koji nisu prošli hormonsko operativni proces rodnog prilagođavanja. Odredbe čl. Član 52. ZIKSa koje regulišu naknadno raspoređivanje u zavode, omogućuju direktoru Uprave da može naknadno rasporediti osuđenog u drugi zavod, ako se prilikom ispitivanja ličnosti osuđenog utvrdi da bi se program postupanja uspešnije realizovao u drugom zavodu, odnosno iz razloga bezbednosti. To može da posluži kao zakonski osnov za promenu nebezbednog ili na drugi način nepovoljnog smeštaja transrodnog lica. Ali imajući u vidu čl. 46. st3. o odvojenosti izdržavanja zatvorske kazne za ženska i muška lica, mogućnost naknadno raspoređivanje može da se vrši samo u okvirima zavoda za lica biološkog, a ne željenog pola transrodnog osuđenika.

Praktično rešenje moguće je i sada, zakonski i logističko, po analogiji sa novotvorenim renoviranim delom petog paviljona požarevačkog zatvora Zabela, prilagođenog potrebama starijih osuđenika i osuđenika sa invaliditetom (Stefanović, 2016). Sistemsko rešenje ove situacije bi bilo usvajanje Zakona o rodnom identitetu¹⁵ koji u čl. 2. t. 5. predviđa načelo pravne relevantnosti novostečenog roda lica koja su u procesu ili su prošla kroz hormonsko hirurški tretman, odnosno rodnog identiteta lica sa rodnom disforijom.¹⁶ Model tog zakona takođe reguliše promene u matičnoj knjizi rođenih, imena i oznake pola za lica sa rodnom disforijom, kao i promene u drugim ličnim dokumentima, odredbama čl. 10,

---

¹⁵ Model Zakona o rodnom identitetu nastao je u saradnji aktivizma za tranrodna prava i pravnih eksperata 2014. Ceo tekst se nalazi na sajtu Gejtana.

¹⁶ Rodna disforija označava osećaj dubokog, unutrašnjeg nesklada između biološkog pola lica i njegovog rodnog identiteta, utvrđen od strane lekara psihijatrijske struke, koji se može, ali ne mora otklanjati medicinskim putem (hormonsko-hirurški tretman)

11, 13, 14 i 15. Naime, sva, za transrodne osobe, povoljna komparativnopravna rešenja postoje u onim zemljama u kojima je rodni identitet pravno regulisan na način omogućavanja promene rodnog statusa u skladu sa identitetom, sa ili bez hirurške tranzicije.

Transgender women in prisons

Abstract. This paper deals with transgender women in men's penitentiaries because of their personal documents which marked them as men, where they possibly are exposed to violence and sexual abuse. The obvious discrepancy between their outside presentation as women and their identification documents by which transgender women officially are still men, the search for solutions to their specific prison treatment is required. The aim is to present the arguments of comparative legal models of good practices, as well as answers to basic questions of accommodation of transgender women (according to the desired or given, anatomical gender), their protection of violence, responding ways to the needs of transgender women to continue hormone treatment started before beginning serving the prison sentence, as well as their application to begin the process leading to gender reassignment surgery while serving a prison sentence. The main topics include different solutions to protect human rights and dignity of that specific prison population, such as separated wards – GBT pods for their protected housing or protective, non-discriminatory treatment within general prison population.

Keywords: trans women in prison, sexual violence, human rights of transgender women, special prison wards – GBT pods, protective treatments, Rikers Island, Solicciano

Literatura

A.R.A.P.: Anti-repression group from Berlin, 2013, "The situation in Germany", in Lockdown, prison, repression and gender non conformity str. 8 www.arap.so36.net
<http://www.bentbarsproject.org/resources/lockdown-prison-repression-and-gender-nonconformity>

Minter Shannon, 2013, Do transexuals dream of gay rights, in The Transgender Studies Reader, By Susan Stryker, Stephen Whittle, pp 727
https://books.google.rs/books?id=SfqOAQAAQBAJ&pg=PA727&lpg=PA727&dq=Minter+Shannon+do+transexuals+dream&source=bl&ots=CIEAWEu-Or&sig=YxWGZVDTrDsGERb9EfgvYM_uFXs&hl=en&sa=X&ved=0ahUKewikmYS9xszMMAhVYFMAKHUBKBDkQ6AEIJzAE#v=onepage&q&f=false

Carmignani Daniela, 2013, "Strategies of segregation", in Lockdown, prison, repression and gender non conformity. str. 4
<http://www.bentbarsproject.org/resources/lockdown-prison-repression-and-gender-nonconformity>

Chianura, G. Di Salvo, G. Giovanardi, 2010, "Detenute transgender clandestine negli istituti penitenziari italiani: un'indagine pilota." *Ecologia della mente* 2/2010: 219-238

Dias Vieira, Adriana, Ciuffoletti, Sofia, 2014, "Section D: a Tertium Genus of Incarceration? Case-study on the Transgender Inmates of Sollicciano", *Journal of Law and Criminal Justice*, December 2014, Vol. 2, No. 2, pp. 209-249
http://jlcjnet.com/journals/jlcj/Vol_2_No_2_December_2014/13.pdf, pristupljeno 26. marta;

Editorial board, "Prisons and Jails Put Transgender Inmates at Risk" *New York Times*, 9, November, 2015. 142
http://www.nytimes.com/2015/11/09/opinion/prisons-and-jails-put-transgender-inmates-at-risk.html?_r=0 19. januar 2016.

Ellis S. J., McNeil J., & Bailey L., 2014, "Gender, stage of transition and situational avoidance: a UK study of trans people's experiences", *Sexual and Relationship Therapy*, 3/2014, 351-364.

Hess A., "Protecting Trans Prisoners", *Slate*, 2015, 6 January
<http://www.lawschool.cornell.edu/Clinical-Programs/lgbtclinic/upload/slate-Manning-article.pdf> 19. januar 2016.

Humm A., "Horrors Persist for Trans Inmates at Rikers", *Gay City News*, 2015 /22 January.
<http://gaycitynews.nyc/horrors-persist-trans-inmates-rikers/> 19. januar 2016.

Human Rights Watch, 2006, "Transgender Prisoners, Identity, and Detention: Policy Recommendations", March 1

Hunt Jerome and Moodie-Mills Aisha C., 2012, "The Unfair Criminalization of Gay and Transgender Youth", *Center for American Progress*, 29 June.
<https://www.americanprogress.org/issues/lgbt/report/2012/06/29/11730/the-unfair-criminalization-of-gay-and-transgender-youth/>

Jeness Valerie, Fenstermaker Sarah, 2014, Agnes Goes to Prison Gender Authenticity, Transgender Inmates in Prisons for Men, and Pursuit of "The Real Deal". *Gender Society* February 1, 2014 28: 5-31
<http://gas.sagepub.com/content/28/1/5.full>

Jeness Valerie, Fenstermaker Sarah, 2016, Forty Years after Brownmiller Prisons for Men, Transgender Inmates, and the Rape of the Feminine, *Gender & Society* February 2016 vol. 30 no. 1 14-29. <http://gas.sagepub.com/content/30/1/14.full>

Landstreicher Wolfi, 2012, Searches, arrests and controls in Lockdown, prison, repression and gender non conformity 11
<http://www.bentbarsproject.org/resources/lockdown-prison-repression-and-gender-nonconformity>

Landstreicher Wolfi, 2012, Solidarity is a weapon, in Lockdown, prison, repression and gender non conformity 15
<http://www.bentbarsproject.org/resources/lockdown-prison-repression-and-gender-nonconformity>

Mathias C., "New York's Largest Jail To Open Housing Unit For Transgender Women", *The Huffington Post*, 2014, 18 November 2014, updated 2 February 2016.
http://www.huffingtonpost.com/2014/11/18/rikers-transgender-women_n_6181552.html 19. januar 2016.

Model Zakona o rodnom identitetu:
<http://www.transserbia.org/images/2015/dokumenti/Model%20zakona%20o%20rodnom%20identitetu%20s%20obrazlozenjem.pdf>

National center for transgender equality, "Police, Jails & Prisons" *Prisons and criminal justice*
<http://www.transequality.org/issues/police-jails-prisons> 19.01.2016.

Odeljenski memorandum Odeljenja zatvorske uprave, Protokol br. 500422 (Departmental Memorandum of the Penitentiary Administration Department, Prot. N. 500422), 2. maj 2001. godine.

Peek Christine, 2004, Breaking out of the Prison Hierarchy: Transgender Prisoners, Rape, and the Eighth Amendment " *Santa Clara Law Review* 1211 : 1-38
<https://www.wcl.american.edu/endsilence/documents/BreakingOutOfthePrisonHierarchy.pdf>

Prisoner Gender Identity and Gender Reassignment Policy, 2014
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804941cd> 19. januar 2016.

Rewiev: Cruel and unusual, A documentary film, by Janet Baus, Dan Hunt, Reid Williams in Lockdown, prison, repression and gender non conformity, 19.
<http://www.bentbarsproject.org/resources/lockdown-prison-repression-and-gender-nonconformity>

Stefanović Ana , 2016, „U novom paviljonu Zabele mesta za 30 osuđenika”, *Politika* 1. april
<http://www.politika.rs/scc/clanak/352280/U-novom-paviljonu-Zabele-mesta-za-30-osudenika>

The Sylvia Rivera Law Project, New York, NY 10001. www.srlp.org 19. januar 2016.

Stohr M., “The hundred years’ war: The etiology and status of assaults on transgender women in men’s prisons” *Women & Criminal Justice* 1/2015,120-29.

Tourjee D., 2015, “Why Do Men Kill Trans Women? Gender Theorist Judith Butler Explains”, *Broadly*. 2015/16 decembar.
https://broadly.vice.com/en_us/article/why-do-men-kill-trans-women-gender-theorist-judith-butler-explains?utm_source=broadlyfbus, 19.01.2016.

TransGender Law Center: Prisons and criminal justice, *GUIDELINES FOR REVIEW OF REQUESTS FOR SEX REASSIGNMENT SURGERY (SRS)*
<http://transgenderlawcenter.org/archives/12109> 19. januar 2016.

Ukaz Predsednika Republike Italije, član 32. 230/200.
http://www.penale.it/legislaz/dpr_30_6_00_230.htm